

Навчально-практичний Центр «Самопізнання і особистісно-професійного самовдосконалення»

«Основи ментальної культури»

Матеріали вебінару - 2024

ЧЕРКАШИНА ТЕТЯНА ВІКТОРІВНА, доктор педагогічних наук,
професор кафедри педагогіки і освітнього менеджменту
КНЗ "Черкаський обласний інститут післядипломної освіти
педагогічних працівників Черкаської обласної ради"

Умови формування ментальної культури

УНІВЕРСАЛЬНО-ІНДИВІДУАЛЬНИЙ РИТМ ФОРМУВАННЯ МЕНТАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ

УМОВИ:

Поступовість
Поступальність
Постійність

НАСЛІДКИ:

Міра
(бажання, прагнення)
Милосердя
(емоції, почуття)
Мудрість
(думки, спонукання)
Мужність
(словах, діях)

ЕТАП	ХАРАКТЕРИСТИКА ЕТАПУ	ЗМІСТ ТРАНСФОРМАЦІЇ	РІВНІ ФОРМАТ МИСЛЕННЯ
1.	Сумніви	Впевненість, непохитність (зрозуміти себе)	Низький рівень (цікаво) Я І ВОНИ
2.	Страх	Рішучість (прийняти себе таким, яким є)	
3.	Гордощі	Скромність (вмістити нові знання про себе)	
4.	Страждання	Бадьорість (оволодіти технологією трансформування негативних проявів у собі)	Середній рівень (зрозуміло) ВОНИ І Я
5.	Знання	Інтелект, ерудиція (застосувати знання про себе у практику дій, набуття особистого досвіду)	
6.	Уміння бачити себе	Уміння бачити «добро у злі» та «зло у добрі» (системний самоаналіз, об'єктивна самооцінка)	Високий рівень (свідомо) ВОНИ + Я
7.	Невдоволеність собою	Період якісних змін (трансформування, набуття чеснот, самовдосконалення)	

Самоаналіз

послуху законам громадянським, моральним, духовним

ПРОЯВИ ВЗАЄМОДІЇ З ЗАКОНАМИ	ОЗНАКИ			
	РОЗУМІЮ	ВИВЧАЮ	ЗАСВОЇВ	ЗАСТОСОВУЮ
1. Блок. Громадянські закони				
1. Конституція				
2. Карний кодекс				
3. Трудовий кодекс				
2. Блок. Моральні настанови				
4. Не убий				
5. Не обманюй				
6. Не укради				
7. Не чини перелюбу				
3. Блок. Духовні заповіді				
8. Май Бога в серці				
9. Полюби ближнього				

Самоаналіз

сформованості ментальної культури у вимірі культури незгоди

ОСОБИСТІ ПРОЯВИ	РІВНЕВІ ПОКАЗНИКИ [5]					
	Відсутність культури незгоди			Культура незгоди		
	Низький рівень	Середній рівень	Високий рівень	Низький рівень	Середній рівень	Високий рівень
Як думаєш	Ворог	Супротивник	Суперник	Критик	Опонент	Помічник
Як говориш	Образливо	Принизливо	Саркастично	Іронічно	Жартівливо	Шанобливо
Як чиниш	Мстиш (війна)	Шкодиш (конфлікт)	Судишся (сварка)	Бойкот (образа)	Переконуєш (змагання)	Дякуєш (узгодження дій)

Самоаналіз сформованості культури думок та слів

ПРЕДМЕТ САМОАНАЛІЗУ: ДУМКИ, СЛОВА, ДІЇ	РЕЗУЛЬТАТ САМОАНАЛІЗУ (КОНСТАТАЦІЯ)	РЕКОМЕНДАЦІЇ (ЩО ЗРОБИТИ)
1. Вкрай шкідливі 2. Дуже шкідливі 3. Шкідливі 4. Нешкідливі й некорисні 5. Корисні 6. Доцільні 7. Ефективні у позитивному вимірі «ВАГОМА ДУМКА», «ЗОЛОТІ СЛОВА», «НЕПІДЙОМНА СПРАВА ЗРОБЛЕНА», «ТЯЖКИЙ ГРІХ»	Численні (нешкідливі й некорисні)	Вибрати головні
	Дрібні (шкідливі)	Замінити піднесеними
	Хаотичні (шкідливі)	Упорядкувати, систематизувати
	Егоїстичні (дуже шкідливі)	Примусити себе їх обірвати
	Нещирі (дуже шкідливі) Засуджувані (вкрай шкідливі) Злісні (вкрай шкідливі)	Вилучити (заборонити собі)
	Численні. Витіюваті (не шкідливі й не корисні)	Навчитися говорити коротко, по суті, за інтелектом слухача
	Хитромудрі (шкідливі)	Правдиві
	Неправдиві (шкідливі) Злісні. Злобні (дуже шкідливі) Грубі. Образливі (вкрай шкідливі)	Вилучити із вживання [5]

Ключі з підвищення рівня особистої ефективності

7.	БУТИ МУДРИМ	ПРОБАЧИТИ ОБРАЗНИКА
6.	БУТИ ЩЕДРИМ	ДАРУВАТИ СВОЮ ДОБРОТУ
5.	БУТИ РАДІСНИМ	ЛЮБИТИ БЛИЖНЬОГО
4.	БУТИ ТЕРПЛЯЧИМ	ЖИТИ ПО СОВІСТІ
3.	БУТИ БЕЗСТРАШНИМ	НЕ БОЯТИСЯ САМОГО СЕБЕ
2.	БУТИ СИЛЬНИМ	ВСТОЯТИ ПЕРЕД СПОКУСАМИ
1.	БУТИ ВІЛЬНИМ	ЗВІЛЬНИТИСЯ ВІД «НЕСХІДЛИВИХ ЗВИЧОК»
ДОСЯГНЕННЯ		СПОСІБ ДОСЯГНЕННЯ [5]

Послідовність набуття додаткових компетенцій з формування ментальної культури

ЕТАП	МЕНТАЛЬНО ПРАЦЕЗДАТИЙ	МЕНТАЛЬНО ПРАЦЕЛЮБНИЙ
1.	НЕ СМІТИ (мотлохом, словами, думками)	ПРИБИРАЙ (мотлох, слова, думки)
2.	НЕ ПОРУШУЙ (закони, норми, правила)	ДОТРИМУЙСЯ (законів, норм, правил)
3.	НЕ ВІЗЬМИ (не твоє, нічیه, суспільне)	ВІДДАЙ (сили, час, знання)
4.	НЕ СУДИ (учителів, лікарів, батьків)	ВИПРАВДАЙ (образника, критика, опонента)
5.	НЕ МАРНУЙ (свого, природного, суспільного)	ЗБЕРІГАЙ (природне, суспільне, своє)
6.	НЕ ЗАБУВАЙ (боргів, обіцянок, обов'язків)	ПАМ'ЯТАЙ (борги, обіцянки, обов'язки)
7.	НЕ НАШКОДЬ (собі, другу, ворогу)	ДОПОМАГАЙ (ворогу, другу, собі) [5]

Не робити боргів

Не давати пустих обіцянок

Відповідально виконувати
свої обов'язки, не
порушуючи прав іншого

Самооцінка сформованості ментальної культури

ОСОБИСТІ ПРОЯВИ	ОЗНАКИ ПРОЯВІВ У СТАНІ	
	ЛЮБОВІ	НЕНАВИСТІ
У ДУМКАХ І СЛОВАХ	СМИРЕННЯ	ГОРДИНЯ
У ПОЧУТТЯХ ТА ЕМОЦІЯХ	БЕЗСТРАШНІСТЬ	СТРАХ
У БАЖАННЯХ ТА ПРАГНЕННЯХ	ПРИНЕСТИ КОРИСТЬ	ЗРОБИТИ НЕПРИЄМНІСТЬ (ЗЛОВРЕДНІСТЬ)
ДО НОВИХ ЗНАНЬ	РОЗУМІННЯ (СПРИЙНЯТТЯ)	ЗАПЕРЕЧЕННЯ (НЕЗГОДА)
У ПАМ'ЯТІ ТА СПОНУКАХ	ВДЯЧНІСТЬ	ОСУД
ДО ІНАКОДУМЦІВ	НАБЛИЖЕННЯ ДО СЕБЕ	ВІДДАЛЕННЯ ВІД СЕБЕ
ДО ПРОТИЛЕЖНИХ ПО ДУХУ	СПОКІЙ (УТРИМАННЯ МИРУ У СОБІ)	СТРИВОЖЕНІСТЬ (ПРОТЕСТ, РОЗБРАТ)

Інтегративні характеристики ментальної культури у вимірі комунікативних законів (ментальна працездатність)

Рівні	Закони	Критерії. Показники		
		Когнітивний критерій (знання законів)	Емоційно-ціннісний критерій (комунікативні якості)	Діяльнісний критерій (комунікативні уміння та навички)
Умовно низький рівень: ментальна працездатність	Закон причинно-наслідкового зв'язку	Набуття упорядкованих знань у параметрах дії закону: думка як першопричина породжує наслідок у вигляді певної комунікативної дії	Почуття міри, виявлене в упорядкованому самокеруванні бажаннями, виражене миролюбністю і правдивістю у міжособистісних комунікаціях	Уміння програвати, поступатися в суперечці як прояв ментальної бадьорості у напружених міжособистісних комунікаціях (у невдачах та поразках)
	Закон дзеркального відображення	Набуття упорядкованих знань з «дзеркальних взаємодій»: відображення особистих позитивних і негативних думок у відповідних словах і діях комунікаторів	Самовладання, проявлене упорядкованим самокеруванням емоціями; виражене вдячністю і відповідальністю у «дзеркальних» комунікаціях	Уміння упорядковано застосовувати набуті знання про себе, бачити свої достоїнства і недоліки, краще розуміти себе та інших за «дзеркальними» комунікаціями
	Закон доцільності	Набуття упорядкованих знань з реалізації усвідомлених цілей і завдань у повсякденних міжособистісних комунікаціях за логікою причинно-наслідкового зв'язку	Розсудливість, проявлена упорядкованим самокеруванням думками; виражена упевненістю, рішучістю, скромністю в педагогічних комунікаціях	Упорядкований самоаналіз бажань, емоцій, думок, слів і дій «після» штатних комунікативних контактів і ситуацій
Загальна характеристика з застосування умовно виділеної першої групи комунікативних законів			Ментальна працездатність в упорядкованому формуванні комунікативної культури. Формат мислення «я + вони», в параметрах «ти і закон», «ти до закону», «ти з законом». За схемою: зрозуміти, прийняти, вмістити набуті знання про себе, в напрямку особистих досягнень просто, грамотно, цікаво	

Інтегративні рівневі характеристики ментальної культури у вимірі комунікативних законів (ментальна працелюбність)

Рівні	Закони	Когнітивний критерій	Емоційно-ціннісний критерій	Діяльнісний критерій
Умовно середній рівень: ментальна працелюбність	Закон ієрархії	Уніфіковані знання з безумовної підлеглості, унормованого порядку, передбаченого субординацією (керівник-підлеглий) та координацією (партнери, колеги) у міжособистісних взаємодіях	Почуття міри, як наслідок уніфікованого самокерування бажаннями, виражене розумінням, відповідальністю, щирістю у міжособистісних комунікаціях	Уміння невідступно просуватися до мети, відповідно до соціонормативних комунікативних вимог, як прояв ментальної активності в подоланні особистих невдач
	Закон магнітного тяжіння	Уніфіковане застосування знань про змістову відповідність генерованих думок, слів, дій комунікаторів: подібне притягується до подібного, як у позитивному, так і негативному вимірі	Самовладання, проявлене внаслідок уніфікованого самокерування емоціями, виражене повагою і старанністю у комунікативних контактах і ситуаціях	Здатність до уніфікованого застосування спеціальних знань про себе, набуття умінь, ключових компетенцій з відповідального ставлення до генерованих думок та дій, усвідомлення своїх прав та обов'язків
	Закон сумірності	Уніфіковане набуття знань з уміння порівнювати особисті здібності з можливостями, їх доцільної сумірності з реалізації цілей і завдань, підвищення особистої ефективності у комунікаціях	Розсудливість, як наслідок уніфікованого самокерування думками, виражена непохитністю у прийнятті і реалізації свідомих рішень у комунікативних взаємодіях	Уніфікований самоаналіз слів та дій «до» імовірних комунікацій з набуття ключових компетенцій подальшого розвитку культури незгоди у напружених комунікаціях
Загальна характеристика рівня з застосування умовно виділеної першої та другої групи комунікативних законів			Ментальна працелюбність в уніфікованому формуванні комунікативної культури. Формат мислення «вони і я» в параметрах «ти з законом», «ти в законі», «закон з тобою». За схемою: вмістити, опанувати, застосувати набуті знання про себе, в напрямку особистісних досягнень цікаво, корисно, зрозуміло	

Інтегративні рівневі характеристики сформованості ментальної культури у вимірі комунікативних законів (ментальна самостійність)

Рівні	Закони	Когнітивний критерій	Емоційно-ціннісний критерій	Діяльнісний критерій (комунікативні)
Умовно високий рівень: ментальна самостійність	Закон свободи вибору	Універсальне застосування знань про внутрішню свободу внаслідок свідомого самообмеження та вседозволеність як наслідок самодозволу, самовиправдання; відповідальність за свідомий вибір у докладанні особистих зусиль	Почуття міри як наслідок універсального самокерування бажаннями, виражене безумовністю, милосердям у міжособистісних комунікаціях	Уміння мислити і діяти за свідомим вибором; універсальний особистий досвід досягнень і поразок у подоланні себе, формування якості смирення у міжособистісних комунікаціях
	Закон аналогії	Універсальне набуття знань з духовно-моральних категорій «добро у злі» і «зло у добрі» у повсякденних комунікаціях	Самовладання як наслідок універсального самокерування емоціями у вимірі поваги і щирості у міжособистісних комунікаціях	Здатність універсального застосування набутих актуальних знань з проявів «зла у добрі» і «добра у злі» у форматі культури незгоди
	Закон необхідності	Універсальне застосування знань з вибору головних та другорядних фактів і аргументів у повсякденній практиці комунікативних дій	Розсудливість як наслідок універсального самокерування думками, у вимірі довірливості, мужності і дружелюбності у міжособистісних комунікаціях	Універсальний самоаналіз причин і наслідків за вибором головного, впливового взаємозв'язку думок і дій; вміння бачити у собі причину напруження у комунікаціях
Загальна характеристика рівня з застосування умовно виділених першої, другої, третьої груп комунікативних законів			Ментальна самостійність в універсальному формуванні комунікативної культури. Формат мислення «вони + я», в параметрах «закон з тобою», «закон в тобі», «закон через тебе». За схемою: застосувати, проаналізувати, відкоригувати знання і вміння у відповідності до вимог комунікативної культури, в напрямку особистих досягнень зрозуміло, цілеспрямовано, свідомо	

Етапи зміцнення ментальної культури у вимірі критичного мислення

ЕТАП	МЕТА ТА ЗАВДАННЯ ЕТАПУ	ТЕХНОЛОГІЧНИЙ ІНСТРУМЕНТ З РЕАЛІЗАЦІЇ МЕТИ ТА ЗАВДАНЬ ЕТАПУ	ОЗНАКИ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ
1.	Почуття повної та одноосібної відповідальності за особисто прийняті і не виконані рішення	Самодисципліна (самоспостереження, самоконтроль)	Самостійність
2.	Усвідомлення своєї провини, визначення причини поразки	Системний самоаналіз (з використанням ментально-часових характеристик)	Самоорганізованість
3.	Уміння побачити свою помилку раніше за інших	Об'єктивна самооцінка (зниження залежності від зовнішніх оцінок)	Рефлексивність
4.	Уміння не ображатися на жорстку критику	Конструктивна самокритика (констатація і спосіб вирішення проблеми)	Контрольованість
5.	Уміння вилучити з критики раціональне зерно та подякувати опонентові	Визнання інших рівними собі (скромність, неупереджена оцінка досягнень інших)	Обґрунтованість
6.	Уміння вирішувати проблеми, не створити конфлікт	Сформованість ментальної та комунікативної культури (милосердя, співчуття)	Цілеспрямованість
7.	Уміння жити й творити благо для інших, не очікувати подяки	Розвиток душевності та духовності (самопожертва)	Усвідомленість [5]

*Ментально здорова людина робить те, що хоче, але завжди хоче те, що робить.
Вона безстрашна, спокійна, мудра, милосердна, життєрадісна*

Самооцінка сформованості ментальної культури у вимірі особистої ефективності

ЗМІСТ ЕТАПУ	ПОКАЗНИКИ особистої ефективності		
	У БАЖАННЯХ (вольовий імунітет)	В ЕМОЦІЯХ (емоційний імунітет)	У ДУМКАХ (ментальний імунітет)
НАБУТТЯ У СОБІ	МИРОЛЮБНОСТІ (уміння зберігати мир у собі)	ТЕРПІННЯ (уміння примиритися з усіма)	РОЗУМІННЯ (здатність усвідомлювати зміст того, що відбувається)
ТРАНСФОРМАЦІЯ	Жадібності, непомірності (у вдячність)	Заздрощів (у відповідальність) Ревнощів (у довіру)	Засудження, пересудів, домислів (у повагу)
УНОРМУВАННЯ Нормалізація	ПОЧУТТЯ МІРИ (доцільність)	СТРИМАНОСТІ (розуміти іншого)	ЩИРОСТІ (радість успіху іншого)
СФОРМОВАНІСТЬ	ПОСТУПЛИВОСТІ (послух законам)	САМОВЛАДАННЯ (очікування неочікуваного)	СКРОМНІСТЬ (визнання інших рівним собі)
ЗДОБУТКИ	ПРИМНОЖЕННЯ УМІННЯ досягати бажаного	ПОСИЛЕННЯ ЗДОРОВ'Я (бадьорість і радість)	ПОГЛИБЛЕННЯ ЗНАНЬ набуття ключових, фахових компетенцій [6]

Алгоритм формування ментального здоров'я

